

DOI: 10.31866/2616-759x.2.2.2019.186652

УДК 792.072.2

ЕКСПАНСІЯ ТЕАТРУ ЗА ЧАСІВ КВАНТА. СПОКУСА РАДИКАЛЬНІСТЮ

(Фрагмент. Продовження)*

Неллі Корнієнко*заслужений діяч мистецтв України, доктор мистецтвознавства, професор,
академік Національної академії мистецтв України;**e-mail: kornienko.nelli@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6894-6308**Національний центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса, Київ, Україна***Анотація**

Мета дослідження – ініціювати новий напрям науки про художню культуру і, зокрема, про театр, визначений як синергетика художньої культури (назва номінальна), котрий передбачає дослідження феномена зв'язку художньої (театральної) творчості із квантовим світом. **Методологію дослідження** складають міждисциплінарні підходи на базі синергетики, квантової фізики, мистецтвознавства (театрознавства), культурології, адаптації методів точних наук до гуманітарних, що уможлиблює спробу ініціювати новий напрям у гуманітарній науці. **Новизна дослідження** полягає в тому, що вперше у театрознавстві (мистецтвознавстві) порушено проблеми, що досі залишаються недослідженими: зв'язки художньої (театральної) реальності із квантовим світом, морфогенетичними полями, явищами «невидимого», енергіями думки, зворотністю/незворотністю часу та зі стратегією сценічного часу. **Висновки.** Стаття-фрагмент презентує новий напрям у науці про культуру та мистецтво, який може спровокувати нові підходи до унікальних можливостей культури на сучасній стадії розвитку суспільств і суспільної свідомості. Відкриття інноваційного потенціалу художньої (театральної) культури для суспільства XXI ст., зокрема використання його рольових можливостей як механізму нейтралізації, демонтажу консюмеритських загроз і водночас стимулювання руху до суспільств альтруїстичної цивілізації, про що нині ведуть мову мислителі та передові вчені, включаючи лауреатів Нобелівської премії, сприятиме розвитку наук про людину.

Ключові слова: явища «невидимого»; квантовий світ; сценічний часопростір; художня теорія відносності

Постановка проблеми

Тимчасом як естетика та культурологія доволі повно представляють та успішно досліджують сьогодні різні стратегії часу (і «месіанський час» В. Беньяміна та Дж. Агамбена, і «час, що зірвався з петель» (out of joint) Ж. Дерріди, і *durée*

* Корнієнко, Н., 2018. Експансії театру за часів кванта. Спокуса радикальністю (фрагмент). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Сценічне мистецтво*, 1, с.36-49.

А. Бергсона, і «час memoire involontaire» М. Пруста, і «час Сплін» Ш. Бодлера; і «час симулякрів», і «катастрофічний час» Ж. Бодріяра, і «час зникнення»), театрознавство й мистецтвознавство переважно задовольняються досить примарними, до того ж занадто загальними, часто декоративними його позначеннями.

У театрознавстві, на відміну, скажімо, від музикознавства, де представлені теоретичні рефлексії на цю тему, ми не знайдемо якихось коректних ознак сучасного освоєння стратегії сценічного часу. І підказок театру, що працює з естетично різноманітними категоріями часу, театрознавство не чує, хоча наявні очевидні та оригінальні дослідження театру, і чи не науці розпізнавати ці нетривіальні рухи?

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Коли дослідник Ж. Бодріяр стверджує: «Симулякр – не що інше, як особливий ефект часу, коли він *втрачає свій лінійний характер* (курсив автора – Н. К.), починає згортатися в петлі і пред'являти вам замість реальностей їх примарні, вже відпрацьовані копії» (2000, с.5), – він однозначно веде мову про подолання класичного ресурсу, вказуючи на небезпеку нерозпізнання нового руху. Безперечно, ефект часу, який втратив лінійність, не зводиться до небезпек подібного роду, що непокоять автора. Швидше навпаки – надає нескінченність можливостей конструювання «часів»: їх «розщеплення», трансформацій, масштабування (мить – вічність), проникності, проектування зовні та внутрішньо, згортання в точку, розгортання петлі в безліч конфігурацій тощо.

Англійський фізик А. Еддінгтон висловив припущення, що напрямок течії часу пов'язаний із розширенням Всесвіту, назвавши це явище «стрілою часу». У той момент, коли розширення зміниться стискуванням, може обернутися в інший бік і «стріла часу» (1991, с.48). Отже, спонтанні художні співігри із законами фізики, зокрема у сценічних версіях, що демонстрували Е. Някрошюс і А. Жолдак, К. Люпа й М. Карбаускіс, Р. Кастеллуччі та Ф. Жанті, Ф. Касторф і К. Марталер, – це припущення-відкриття про зворотність часу, його нелінійні закони, про які просто ще не здогадувалася класична культура.

Крім зазначених авторів, ми апелюємо до авторитетів у західній фізиці та східній містиці, зокрема до робіт А. Ейнштейна, Г. Мінковського, Менделя Закса, а також до робіт Ш. Ауробіндо, Дайсецу Судзукі, Чжуан-цзи, Хуейнена, Лами Говінди та ін. Особливий інтерес у зв'язку з цим становлять для нас інтерпретації Ф. Капра (1994) – сучасного філософа та фізика, теоретика в галузі ядерної фізики і квантової механіки.

Мета дослідження

Ініціювати новий напрям науки про художню культуру і, зокрема, про театр, визначаючи його як синергетика художньої культури (назва номінальна), що передбачає дослідження феномена зв'язку художньої (театральної) творчості із квантовим світом, і на цій основі – нові погляди на категорію часопростору.

Виклад основного матеріалу

Колись А. Арто, мріючи про «космічне очищення» і закликаючи при цьому до «екстатичної втрати себе», наполегливо прагнув поставити глядача в епіцентр дійства жорстокості. Як своєрідну технологію він пропонував «вихреподібну» зміну форм, провокуючи глядача «потрапити в халепу й опинитися безсилим» в ім'я того, щоб «займатися творчістю на інстинктивному рівні». В авторки вже була можливість писати про постнекласичні контексти естетичних практик А. Арто, про випереджувальну логіку його теорій. Підсуваючи впритул до глядача небезпеки для життя, випробовуючи ними, він втягував страждання та жорстокість у функцію очисної жертви.

Ж. Дерріда, який назвав А. Арто «втіленим агресивним жестом», підкреслив у такий спосіб, що французький письменник «дав життя до того табуованому, не допущеному в мистецтві». Як Дж. Джойс і С. Беккет, Е. Іонеско, Ф. Кафка та Л. Піранделло, А. Арто демонтував традиційну, класичну мову художньої семіосфери, випереджаючи майбутні епіфанії – шлях до сутностей внутрішнього, до справжності як самотійної реальності свідомості, до емфази, здатної стати очисною для цілого.

Театр епохи модерну свого часу не просто висловив підозру про недостатність мови, він наповнював новими значеннями та новими сутностями естетичні цінності, шокуючими парадоксами, провокуючи спливання невидимих, нечутних, невловимих досі смислів. Глибинна невимовність, незнайома невагомість, невидимість проривалися до нової мови, яку культура набувала вже в некласичних (посткласичних), постнекласичних, предквантових і квантових дискурсах.

Схоже на те, що театр інспірує власну квантову фізику. Стає все більш очевидним, що поняття простір і час, як окремих і самотійних, не існує. Є цілісний феномен часопростору. Щоб переконати в цьому, фізика в особі А. Ейнштейна подарувала світові теорію відносності. У тому числі й спеціальну теорію відносності, над основами якої трудилися Г. Лоренц, А. Пуанкаре, Г. Мінковський, А. Робб; експериментальну базу запропонував А. Майкельсон.

Логіка суворих раціональних, «геометричних» картин світу завжди домінувала в європейській свідомості аж до ХХ – поч. ХХІ століття, періодично виявляючи переконливість і навіть прийняття аргументів альтернативних, зокрема східних, підходів. Проте саме евклідовій геометрії протягом двох тисячоліть належала пальма першості та остаточності істини про сутність простору. Альтернативна філософія Сходу ідентифікувала світ за принципово іншим критерієм – у ньому не було остаточних істин, будь-яка інтелектуальна процедура розуму сприймалася як відносна, навіть ілюзорна. А картини реальності були ніби візуальним відображенням певних станів свідомості.

Для тих, хто бував всерйоз захоплений Сходом або перебуває і нині під враженням приголомшливої мудрості його філософій, не може не виникнути спокуси порівняти картину єдності світу з єдністю двох півкуль мозку. Одна підпорядковується жорстким законам раціонального мислення, суворості побудов, впорядковує світ за допомогою переважно причинно-наслідкових смислів і вдосконалення

раціональних механізмів пізнання; а інша апелює до споглядальних, медитативних, ірраціональних, інтуїтивних, поетичних, нестійких, завжди відносних образів, які виконують роль верифікаційних механізмів пізнання. Тому високі інтелектуальні дискусії тисячоліть про переваги тих чи інших істин в обох випадках представляють, на наш погляд, просто коректну ілюстрацію принципу доповнюваності Н. Бора, який верифікувала сама природа, залишивши чудову можливість його розгадувати.

Раціональні уявлення про диференційованість часу та простору в черговий раз істотно похитнулися знову-таки з хвилиною чергового інтересу Заходу до Сходу, західної фізики до східного містицизму. Ф. Капра переконливо та коректно доводить еквівалентність західних і східних, наукових і містичних типів пізнання світу. І що особливо важливо, на інтерпретаційному рівні діалог нового західного раціоналізму та східної містики втрачає свою гостроту і парадоксальність, розташовуючись у площині, де релятивістська фізика підтверджує багато своїх положень з відкриттів містиків. Наукові інсайти-відкриття, що виникли раніше на історичному горизонті, пізніше знаходять аргументацію в раціональних філософіях Заходу.

Сьогодні ми, очевидно, є свідками не просто нового діалогу цих двох систем, а нового знання про можливість їх взаємопроникнення, взаємодоповнення (взаємоперетворення). Можливо, навіть несподіваного синтезу (?).

Рішення так званої проблеми нерозв'язності парадоксальної природи відкритих явищ Ф. Капра вбачає на шляхах, які визначимо, як створення свого роду конвергентної мережі в умовах тонких, чуйних, чутливих взаємозалежностей західних передових методологій і східного езотеричного, прямого знання на базі містичного досвіду.

Наше бачення часопростору (або часу і простору) в театрі та новому театрознавстві спиратиметься на позначений контекст і авторитет сучасної фізики, яка досліджує все нові й нові виміри. Координати простору та часу, нагадуємо, залежать від спостерігача. Від впливу гравітації. Нарешті, від вибору системи координат. Список не вичерпаний.

Дозволимо собі активно залучати на цьому етапі аргументи, здобуті сучасною фізикою на підтримання східних філософій, що однаково близькі як природознавцю, так і гуманітарію, і філософу, так би мовити, прямого знання. Наприклад, класична фізика визнає, що довжина стрижня, що рухається, і того, що знаходиться в спокої, – однакові. Хоча теорія відносності виявила хибність цього твердження. *Довжина об'єкта залежить від його руху відносно спостерігача і змінюється в залежності від швидкості* (курсив автора – Н. К.). Ця зміна така: об'єкт скорочується в напрямку руху [...] Важливо розуміти, що питання про «істинну» довжину об'єкта не має сенсу, як і питання про справжню довжину вашої тіні. Тінь – це проекція точок, що знаходяться в тривимірному просторі, на двомірну площину, і її довжина залежить від кута проектування (Капра, 1994, с.95-96).

Тривимірні зразки видаються неоднаковими в різних системах координат, рухомі предмети не схожі на ті, що покояться; годинник, рухаючись, уповільнює свій хід. Ці висновки здаються нам парадоксальними лише тому, що ми не усвідомлюємо,

що всі ці несподівані ефекти є лише наслідками проекції чотиривимірних явищ в тривимірному світі наших почуттів, подібно до того, як тіні є лиш проекціями тривимірних предметів (Капра, 1994, с.99).

Багатовимірна реальність, як відомо, стає доступною в межах особливого стану свідомості. Для східних містиків він не становить проблеми. Цей стан свідомості означений асиміляцією образів і бачень, інспірованих іншими вимірами; медитація дістає нові поля зору, залучаючи в тунелі незвичайних енергій, що пригнічують лінійну площинність попереднього сприйняття.

Ви можете ознайомитися з цими явищами в зазначеній літературі або через власний досвід, який, природно, вимагає певних духовних зусиль і часу.

Те, що для одного спостерігача є простором, для іншого буде з'єднанням простору і часу. За теорією відносності простір не є тривимірним, а час не є самостійним. Будучи тісно і нерозривно пов'язаними, вони утворюють чотиривимірний континуум, який називається часопростір (Капра, 1994, с.96).

Теорія відносності засвідчила, що всі зміни в просторі та часі втрачають абсолютне значення, і змусила нас відмовитися від класичних понять простору і часу. Виключне значення цього відкриття розкрито в таких словах Менделя Закса: «Істинно революційний зміст теорії Ейнштейна в тому, що [...] вона заперечує об'єктивний характер просторово-часової системи координат. Теорія відносності стверджує, що просторові і тимчасові координати – лише *елементи мови* (курсив автора – Н. К.), якими користується спостерігач, що описує навколишнє середовище» (Капра, 1994, с.95).

Але дискусії тривали. Коли після довгих суперечок навколо теорії відносності А. Ейнштейна виникла потреба у Великому Об'єднуючому Рівнянні, яке в 1960-х роках розробили фізики Дж. Уілер і Б. ДеВітт, стало ясно, що як такого часу не існує. Він «не існує на самому фундаментальному рівні матерії», про що сказано в знаменитому рівнянні-відкритті. Цей факт підтверджений Національним інститутом стандартів і технологій, найвищим у цій справі експертом: його вчені стверджують, що «їхній надточний годинник не вимірює час взагалі – час визначається відмітками на годиннику» (!).

Зміна модальностей художніх текстів в останні півстоліття засвідчила експерименти художньої культури з основними, базовими поняттями – часопростору, ролі спостерігача, суб'єктивності як такої. Тут вона постала через мовну умовність парадоксально своерідною квантовою фізикою.

Театр, працюючи з підсвідомістю, як аналог досі невідомих вимірів часопростору запропонував естетику непередбачуваності сновидіння, галюцинації, що розгортаються програмами древньої, до того прихованої, актуалізованої тут і тепер пам'яті. Нове прочитання часу у виставах, скажімо, Е. Някрошюса та А. Жолдака (та й не тільки їх) буквально підривало абсолютність нормативів класики. Час, нагадаємо, поставав *одночасно сучасним, минулим і майбутнім*. І тут ця нова «фізика театру», як і у випадку з релятивістською фізикою, зімкнулася з містичним досвідом древніх східних філософій. Звернімося до Т. Судзукі через посередництво Ф. Капра: «У цьому духовному світі не існує розмежування часу на минуле, сьогодення і майбутнє (курсив автора – Н. К.): вони зливаються в одній

єдиній миттєвості актуального буття... Цей момент осяяння містить в собі минуле і майбутнє, але не стоїть на місці з усім своїм вмістом, а знаходиться у безперервному русі» (1994, с.105).

У чотиривимірному континуумі, у цьому наборі патернів, стверджує сучасна фізика, «частинки можуть розгортатися в будь-яких напрямках». Математичні формули теорії поля, графіки зіткнень фотона з позитроном і фотона з електроном призводять до виникнення можливості «двоякої інтерпретації: можна побачити або позитрони, що переміщуються в часі вперед, або ж електрони, що переміщуються в часі назад! У математичному відношенні ці два варіанти абсолютно ідентичні: рух античастинки з минулого в майбутнє і рух частинки з майбутнього в минуле виражається за допомогою однієї і тієї ж формули» (1994, с.106-107).

На базі цього концепту виникає бажання підтвердити відкриту художньою практикою оборотність часу для нелінійних систем за умови, що поняття ідентичності двох вищеназваних варіантів переміщення частинок в часі коректно адаптовані до нашого предмета й об'єкта.

Виникає питання: можливо, запропоновані інтерпретації з теорії поля дійсні тільки для «життя» частинки і не стосуються систем іншої масштабності? Однак, коли ми говоримо про людську свідомість (підсвідомість), про плин часу в ній (назад, вперед), турбулентного, зафіксованого та продемонстрованого театром і художньою культурою, про здатність художніх патернів до матеріалізації на сцені (полотні, екрані тощо) факту нерозрізненості минулого – теперішнього – майбутнього, ми маємо справу з логікою саме релятивістської фізики. Або з прямим знанням містиків. У нашій системі – з тим, що ми можемо назвати художньою теорією відносності.

Залишається зрозуміти, що в нашому випадку еквівалентно поняттю частинки.

У ролі частинок, своєрідних субатомів, кварків у нашому разі виступають енергії патернів підсвідомості, як утім і свідомості, поле їх можливих рекомбінацій: енергетична частка-хвиля може бути як відкритою, так і прихованою, що належить парсичним полям (тут ми використовуємо термін не в авторській (В. Кізіми) інтерпретації, а в широкому смислі таємних, прихованих енергій). Асимілює їх енергія, що виникає під час творення цілісного образу. Як у фізиці «ритмічні патерни визначаються молекулярними, атомарними і ядерними структурами», так у художньому, образному просторі «ритмічні патерни» визначаються їх аналогами – частинками-хвилями енергій. Ми перебуваємо в полі дії нескінченно малих «субатомних частинок» художніх матерій, для яких дійсні вищеназвані закони теорії поля. Власне, художня практика випередила відкрите пізніше теорією. Нагадаємо у зв'язку з цим і дослідження А. Кобякова (<http://iph.ras.ru/page52230477.htm>; <http://spkurdyumov.ru/art/sinergetika-yazyk-tvorchestvo/>) про фундаментальну єдність законів художньої та наукової творчості. Ми вже представляли художній досвід одного сценічного шедевра українського модерніста-реформатора Леся Курбаса – виставу «Народний Малахій» (2010).

Ще на початку 1980-х років у роботі «Поворотний пункт», в якій досліджено нові шляхи науки та її нові можливості, Ф. Капра по суті довів ідентичність сутнісних характеристик і методів, що особливо важливо, у фізиці, психології, біології та

кібернетиці. Роботи С. Грофа та К. Уілбера, М. Мерфі й Р. Уолш, а також інших вчених, що спираються на трансперсональні вимірювання (за всіх їх відмінностей), заявили про необхідність інтеграції в традиційні підходи не тільки досвіду Сходу, а і європейських духовно-релігійних традицій (1997, 1998, 2007). А тепер з позицій видимості нових горизонтів знову повернемося до теми зворотності/незворотності часу в нелінійних системах (художній культурі, мистецтві), ще раз вписавши її в контекст нових досягнень, цього разу – біології.

Чудовий вчений, біолог нового типу і нового покоління Р. Ланца (Robert Lanza), який працює «на вістрі біотехнологічної революції», зміг клонувати бантенга (напівзниклий вид дикого бика з Червоної книги) з туші бика, який помер 25 років тому. Він був у тій команді, яка вперше у світі клонувала людський зародок з метою отримання стовбурових клітин. У нього є сотні відкриттів у різних галузях біології та біотехнологій. Він є автором нової наукової теорії – біоцентризму (Lanza and Bergman, 2009; Lanza and Bergman, 2016). Р. Ланца стверджує: «Життя – це пригода, яка перевершує наше звичайне лінійне мислення». Він успішно доводить, що «смерть – це ілюзія» (2011).

Це твердження є феноменальним і заслуговує окремої уваги. Але зараз нас цікавить та частина його системи доказів, яка сперечається з класичним типом мислення, переконливого та переконаного в об'єктивності існування світу, в існуванні, незалежному від Спостерігача. Залучаючи принцип невизначеності В. Гейзенберга, спираючись на експериментальну базу генної інженерії та на досліді з «квантово заплутаними» частинками світла, які «дізнавалися» про «підступи» експерименту (Спостерігача) і міняли свої властивості (!), але в логіці залежності від спостерігача, Р. Ланца блискуче доводить: «Реальність – це процес, що включає в себе вашу свідомість» (курсив автора – Н. К.) (2011).

Під час експериментів французькі учені виявили, що фотони могли «заднім числом змінити те, що вже сталося в минулому», і, здійснюючи «вибір», були здатні «перевтілюватися» то в частину, то у хвилю. Ці дивовижні відкриття «квантової поведінки» до цього часу вважалися належними лише мікросвіту та ним обмежені. Але подальші експерименти (2005 року і пізніше, уже з іншими масштабами явищ) спростували це твердження. Отож, «таке уявлення про два світи (тобто один набір фізичних законів для дрібних об'єктів, а інший для решти всесвіту, включаючи нас) не має жодної підстави і в даний час оскаржується в лабораторіях по всьому світу. [...] Таким чином, квантова поведінка проявляється у звичайному світі людського масштабу» (курсив автора – Н. К.) (Lanza, 2011).

Ефект залежності від Спостерігача є базовим і, що ще важливіше, він скасовує (трансформує) класичні формули уявлень про матерію, подію, явище. І тут для нас є важливим ще один аспект – некласичний (постнеокласичний) погляд на часопростір, в якому час може поводитися в логіці «квантової поведінки».

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше у театрознавстві (мистецтвознавстві) порушено проблеми, що досі є недослідженими, а саме: зв'язки художньої (театральної) реальності із квантовим світом, морфогенетичними полями, явищами «невидимого», енергіями думки, зворотністю/незворотністю часу та зі стратегією сценічного часопростору.

Висновки

Стаття-фрагмент презентує новий напрям у науці про культуру та мистецтво, який може спровокувати нові підходи до унікальних можливостей культури на сучасному етапі розвитку суспільств та суспільної свідомості. Ми поступово наближаємося до нового погляду (і він належить постнеокласиці та часу кванта) на проблему зворотності/незворотності часу. І допомагають нам в цьому не тільки відкриття фізики, біоцентричної науки, а й самостійні відкриття художньої культури. І якщо бути абсолютно справедливим і коректним, нам доведеться погодитися з тим фактом, що відкриття художньої культури нерідко випереджають відкриття нових наук.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бодрийяр, Ж., 2000. *Символический обмен и смерть*. Москва: Добросвет.
- Гроф, С., 1997. *Космическая игра: исследование рубежей сознания*. Москва.
- Гроф, С., 1995. *Путешествие в поисках себя: измерения сознания и новые перспективы психотерапии и внутреннего исследования*. Москва.
- Зигуненко, С.Н., 1991. *Как устроена машина времени?* Москва: Знание.
- Капра, Ф., 1994. *Дао физики*. Санкт Петербург: ОРИС : ЯНА-ПРИНТ. [online] Доступно: <<http://lib.ru/KAPRA/daofiz.txt>> (Дата обращения 10 апреля 2019).
- Кобляков, А., 2002. *Синергетика. Язык. Творчество*. [online] Доступно: <<http://spkurdyumov.ru/art/sinergetika-yazyk-tvorchestvo/>> (Дата обращения 10 апреля 2019).
- Кобляков, А.А., 2002. Основы общей теории творчества (синергетический аспект). *Философия науки*, [online] 8, с.95-106. Доступно: <<http://iph.ras.ru/page52230477.htm>> (Дата обращения 10 апреля 2019).
- Корниенко, Н., 2010. *Энергия как волновой процесс: создание образа. Коммуникация с прошлым. В: Приглашение к хаосу : театр (художественная культура) и синергетика : попытка нелинейности*. Киев: Национальный центр театрального искусства им. Леся Курбаса.
- Майков, В.В. и Козлов, В.В., 2007. *Трансперсональный проект: психология, антропология, духовные традиции*. В: Т.И. *Мировой трансперсональный проект*. Москва.
- Уилбер, К., 1998. *Никаких границ: восточные и западные пути личностного роста*. Москва: Трансперсональный Институт.
- Lanza, R. and Berman, B. 2016. *Beyond Biocentrism: Rethinking Time, Space, Consciousness, and the Illusion of Death*. [online] Ben Bella Books. Available at: Amazon.co.uk <https://www.amazon.com/Beyond-Biocentrism-Rethinking-Consciousness-Illusion/dp/1944648658/ref=mt_paperback?_encoding=UTF8&me=> (Accessed 10 April 2019).
- Lanza, R. and Berman, B., 2009. *Biocentrism: How Life and Consciousness are the Keys to Understanding the True Nature of the Universe*. [online] Ben Bella Books. Available at: Amazon.co.uk <https://www.amazon.com/Biocentrism-Consciousness-Understanding-NatureUniverse/dp/1935251740/ref=tmm_pap_title_0> (Accessed 10 April 2019).
- Lanza, R., 2011. *Is Death an Illusion? Evidence Suggests Death Isn't the End*. Psychology today. [online] Available at: <<https://www.psychologytoday.com/blog/biocentrism/201111/is-death-illusion-evidence-suggestsdeath-isn-t-the-end>> (Accessed 10 April 2019).

REFERENCES

- Bodriiari, Zh., 2000. *Simvolicheskii obmen i smert* [Symbolic exchange and death]. Moscow: Dobrosvet.
- Grof, C., 1997. *Kosmicheskaia igra: issledovanie rubezhei soznaniia* [Space game: a study of the consciousness frontiers]. Moscow.
- Grof, S., 1995. *Puteshestvie v poiskakh sebja: izmereniia soznaniia i novye perspektivy psikhoterapii i vnutrennego issledovaniia* [Traveling in search of oneself: consciousness dimensions and new perspectives of psychotherapy and internal research]. Moscow.
- Kapra, F., 1994. *Dao fiziki* [The Tao of Physics]. St. Petersburg: ORIS: IaNA-PRINT
- Kobliakov, A., 2002. *Sinergetika. lazyk. Tvorchestvo* [Synergetic. Tongue. Creation]. [online] Available at: <<http://spkurdyumov.ru/art/sinergetika-yazyk-tvorchestvo/>> (Accessed 10 April 2019).
- Kobliakov, A.A., 2002. *Osnovy obshchei teorii tvorchestva (sinergeticheskii aspekt)* [Fundamentals of the general theory of creativity (synergistic aspect)]. *Filosofiiia nauki*, [online] 8, pp.95-106. Available at: <<http://iph.ras.ru/page52230477.htm>> (Accessed 10 April 2019).
- Kornienko, N., 2010. *Energiia kak volnovoi protsess: sozdanie obraza. Kommunikatsiia s proshlym*. In: *Priglasenie k khaosu : teatr (khudozhestvennaia kultura) i sinergetika : popytka nelineinosti* [Invitation to chaos: theater (artistic culture) and synergetics: an attempt at nonlinearity]. Kyiv: National Center for Theater Arts. Lesia Kurbas.
- Lanza, R. and Berman, B., 2009. *Biocentrism: How Life and Consciousness are the Keys to Understanding the True Nature of the Universe*. [online] BenBella Books. Available at: Amazon.co.uk <https://www.amazon.com/Biocentrism-Consciousness-Understanding-Nature-Universe/dp/1935251740/ref=tmm_pap_title_0> (Accessed 10 April 2019).
- Lanza, R. and Berman, B., 2016. *Beyond Biocentrism: Rethinking Time, Space, Consciousness, and the Illusion of Death*. [online] BenBella Books Available at: Amazon.co.uk <https://www.amazon.com/Beyond-Biocentrism-Rethinking-Consciousness-Illusion/dp/1944648658/ref=mt_paperback?_encoding=UTF8&me=> (Accessed 10 April 2019).
- Lanza, R., 2011. *Is Death an Illusion? Evidence Suggests Death Isn't the End*. *Psychology today*. [online] Available at: <<https://www.psychologytoday.com/blog/biocentrism/201111/is-death-illusion-evidence-suggests-death-isn-t-the-end>> (Accessed 10 April 2019).
- Maikov, V.V. and Kozlov, V.V., 2007. *Transpersonalnyi proekt: psikhologiiia, antropologiiia, dukhovnye traditsii* [Transpersonal Project: Psychology, Anthropology, Spiritual Traditions]. In: Vol. I. Mirovoi transpersonalnyi proekt. [World transpersonal project]. Moscow.
- Uilber, K., 1998. *Nikakikh granitc: vostochnye i zapadnye puti lichnostnogo rosta* [No boundaries: Eastern and Western ways of personal growth]. Moscow: Transpersonalnyi Institut.
- Zigunenka, S.N., 1991. *Kak ustroena mashina vremeni?* [How does the time machine work?]. Moscow: Znanie.

ЭКСПАНСИЯ ТЕАТРА ВРЕМЕН КВАНТА. ИСКУШЕНИЕ РАДИКАЛЬНОСТЬЮ (Фрагмент. Продолжение)

Нелли Корниенко

*заслуженный деятель искусств Украины, доктор искусствоведения, профессор,
академик Национальной академии искусств Украины;*

e-mail: kornienko.nelli@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6894-6308

Национальный центр театрального искусства имени Леся Курбаса, Киев, Украина

Аннотация

Цель работы – инициировать новое направление науки о художественной культуре и, в частности, о театре, определенное как синергетика художественной культуры (название номинальное), что предполагает исследование феномена связи художественного (театрального) творчества с квантовым миром. **Методологию исследования** составляют междисциплинарные подходы на базе синергетики, квантовой физики, искусствоведения (театроведения), культурологии, адаптация методов точных наук к гуманитарным; в результате – попытка инициировать новое направление в гуманитарной науке. **Новизна исследования** заключается в том, что впервые в театроведении (искусствоведении) поднимаются проблемы, до сих пор остающиеся неисследованными: связи художественной (театральной) реальности с квантовым миром, морфогенетическими полями, явлениями «невидимого», энергиями мысли, обратимостью/необратимостью времени со стратегией сценического времени. **Выводы.** Статья-фрагмент представляет новое направление в науке о культуре и искусстве, которое может спровоцировать новые подходы к уникальным возможностям культуры на современной стадии развития общества и общественного сознания. Открытие инновационного потенциала художественной (театральной) культуры для общества XXI века, в частности использование его ролевых возможностей как механизма нейтрализации, демонтажа консьюмеритских угроз и при этом стимулирования движения к обществам альтруистической цивилизации, о чем уже сегодня говорят мыслители и ученые, включая лауреатов Нобелевской премии, будет способствовать развитию наук о человеке.

Ключевые слова: явления «невидимого»; квантовый мир; сценическое время-пространство; художественная теория относительности

THE THEATER EXPANSION OF QUANTA TIMES. THE RADICALISM TEMPTATION
(Fragment. Continued)**Nelly Kornienko**

*Honored Artist of Ukraine, Doctor of Art History, Professor,
Academician of the National Academy of Arts in Ukraine;
e-mail: kornienko.nelli@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6894-6308
National Centre of Theatrical Arts named for Les Kurbas, Kyiv, Ukraine*

Abstract

The purpose of the article is to initiate a new direction in the science of artistic culture and, in particular, about the theater. The direction has been defined as the synergetic art culture (nominal name), which involves the study of the phenomenon of communication art (theatrical) creativity with the quantum world. **The research methodology** consists of interdisciplinary approaches which are based on synergetic, quantum physics, art studies (theatrical science), cultural studies, adaptation of the methods of exact sciences to humanities, and as a result there is an attempt to initiate a new direction in the humanities. **Scientific novelty.** For the first time the author touches on problems in the artist studies (art criticism) which remain unexplored, namely there is "relations" between the theater (artistic culture) and the quantum world. Firstly, the following issues are considered: artistic (theatrical) reality and morphogenetic fields; the phenomenon of "invisible" and the energy of thought; the reversibility/irreversibility of time; quantum behavior in the human scale. **Conclusions.** The article-fragment introduces a new direction in the science of culture and art, which can provoke new approaches to the unique possibilities of culture at this stage of societies and social consciousness development. The opening of the innovative potential of the artistic (theatrical) culture in the 21st century society, in particular, the use of its role functions as a mechanism for neutralization, dismantling of confederacy threats and at the same time, stimulating the movement towards the societies of altruistic civilization, as already spoken by thinkers and "advanced" scholars, including Nobel laureates, will contribute to the development of the human science.

Keywords: the "invisible"; quantum world; scenice time space; artistic theory of relativity

